

জানি থোৱা ভাল

বাবৰৰ আচল নাম আছিল জাহিৰুদ্দিন মহম্মদ বাবৰ। পিতৃৰ ফালৰ পৰা তেওঁ আছিল টাইমুৰৰ বংশধৰ আৰু মাতৃৰ ফালৰ পৰা আছিল চেংগীজ্ খাঁৰ বংশধৰ

৬.৩ মধ্যযুগৰ ভাৰতীয় সমাজ

৬.৩.১ সমাজ বিভাজন

আপোনালোকে নিশ্চয় 'মধ্যবিত্ত শ্রেণী' বা 'অভিজাত' তথা 'উচ্চশ্রেণী' ইত্যাদিৰ বিষয়ে শুনিছে বা পঢ়িবলৈ পাইছে। শ্রমিক বা বণিক শ্রেণীৰ লোকসকলকো নিশ্চয় মন কৰিছে। এইদৰে সমাজত বাস কৰা লোকসকলক প্রায়েই জাতি, বর্ণ, আয়, বৃত্তি, শিক্ষা আদি বিভিন্ন গুণ অনুযায়ী বেলেগ বেলেগ ভাগত বিভক্ত কৰা হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে যিসকল লোকে শ্রম কৰি জীৱিকা নির্বাহ কৰে তেওঁলোকক শ্রমিক আৰু ব্যৱসায় কৰা সকলক ব্যৱসায়ী বোলা হ'য়।

মধ্যযুগীয় ভাৰতত, প্রধানকৈ দিল্লীৰ চুলতানী আমোলত সমাজখন স্পষ্ট ভাৱে তিনিটা শ্রেণীত বিভক্ত আছিল— অভিজাতসকল, সর্বসাধাৰণ লোক আৰু ক্রীতদাস বা দাসসকল। অভিজাত সকল কোন আছিল জানেনে? চুলতানৰ বিষয়া, মন্ত্রী, ডাঙৰ ডাঙৰ ভূস্বামীসকল আছিল এই শ্রেণীৰ লোক। দাস সকলৰ বাহিৰে বাকীসকল আছিল সর্বসাধাৰণ লোক বা জনতা। সর্বসাধাৰণ লোকসকলৰ ভিতৰত আছিল বণিক, ব্যৱসায়ী, শ্রমিক ইত্যাদি। চুলতান আৰু অভিজাত সকলে বৃহৎ সংখ্যক দাস ৰাখিছিল। এই দাসসকলে নিজৰ গৰাকীৰ হৈ কাম কৰিছিল।

মোগল যুগতো ভাৰতীয় সমাজ ভালেমান শ্রেণীত বিভক্ত আছিল। অভিজাত সকলে বিশেষ সন্মান আৰু অধিকাৰ ভোগ কৰিছিল। মোগল দৰবাৰ আছিল সকলো আমোদ প্রমোদৰ থলী। অভিজাত শ্রেণীটোৰ তলতে আছিল মধ্যবিত্ত শ্রেণী আৰু তাৰ তলত আছিল সর্বসাধাৰণ লোকসকল। সর্বসাধাৰণৰ ভিতৰত আছিল খেতিয়ক, কাৰিগৰ ইত্যাদি লোক। সাধাৰণ মানুহৰ অৱস্থা সন্তোষজনক নাছিল। সমাজৰ উচ্চ শ্রেণীটোৰ দ্বাৰা তেওঁলোক শোষিত আৰু নিষ্পেষিত হৈছিল। মোগল যুগত দাস প্রথা জনপ্রিয় আছিল।

৬.৩.২ নাৰীৰ স্থান

আমাৰ সমাজত মহিলাসকলক সদায়েই 2য় শ্রেণীৰ নাগৰিক হিচাবে গণ্য কৰি

মিল নাছিল। উচ্চ শ্রেণীৰ লোকসকলে বিলাসী জীৱন যাপন কৰাৰ বিপৰীতে কৃষক আৰু শ্রমিকৰ দৰে সাধাৰণ শ্রেণীৰ লোকসকলে এক কৰুণ জীৱন যাপন কৰিছিল। সাধাৰণ হিন্দু এজনে ধূতি পৰিধান কৰিছিল আৰু এজন সাধাৰণ শ্রেণীৰ মুছলমানে পায়জামা আৰু দীঘল চোলা পৰিধান কৰিছিল। সম্রাটসকলে অতি উত্তম কাপোৰ পিন্ধিছিল লগতে মণিমুক্তা খচিত পাগুৰী মাৰিছিল। হিন্দু নাৰীসকলে শাৰী পিন্ধিছিল। আনহাতে মুছলমান নাৰীয়ে দীঘল পায়জামা বা ঘাগ্ৰা আৰু জেকেট পৰিধান কৰিছিল। বিদেশী ভ্রমণকাৰীসকলৰ বিৱৰণীত এই কথা স্পষ্ট হয় যে সৰ্বসাধাৰণ মানুহে খালী ভৰিৰে খোজ কাঢ়িছিল। ধনী লোকসকলে বিভিন্ন ডিজাইনৰ দামী জোতা পিন্ধিছিল।

খাদ্যাভ্যাসৰ ফালৰ পৰা হিন্দুসকলৰ বেছিভাগেই নিৰামিষ ভোজী আছিল। আনহাতে মুছলমান সকলে সাধাৰণতে আমিষ আহাৰ গ্রহণ কৰিছিল। বিভিন্ন ধৰণৰ শস্য যেনে ঘেঁহু, ধান, বার্লি আদিৰ উৎপাদনেৰে দেশৰ অৱস্থা স্বচ্ছল আছিল। উত্তৰ ভাৰততে ঘেঁহুৰ পৰা তৈয়াৰী ৰুটী আৰু সেউজীয়া শাক-পাচলি খাদ্য হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। মুছলমানসকলৰ মাজত নান আৰু কাবাব প্রিয় খাদ্য আছিল। ভাৰতীয় খাদ্য তালিকাত গাখীৰ আৰু গাখীৰৰ পৰা তৈয়াৰী সামগ্রীয়ে গুৰুত্বপূর্ণ স্থান অধিকাৰ কৰিছিল। সেই সময়ত ঘিউ আৰু তেল যথেষ্ট সস্তা হোৱাৰ বিপৰীতে নিমখ আৰু চেনিৰ মূল্য আছিল যথেষ্ট বেছি।

৬.৩.৫ উৎসৱ পার্বণ

মধ্যযুগত ভাৰতীয় লোকৰ জীৱন আছিল বাৰে ৰহণীয়া। হিন্দু আৰু মুছলমান উভয় সম্প্রদায়ৰ মাজতেই অসংখ্য উৎসৱ-পার্বণ হৈছিল। ফাকুৱা, বিজয়া দশমী, শিৱৰাত্রী, বসন্ত পঞ্চমী আদি উৎসৱসমূহ হিন্দুসকলে পালন কৰিছিল। আনহাতে মুছলমানসকলে ঈদ-উল-ফিত্ৰ, ঈদ্-উদ্-জোহা, ছবেৰাত আৰু মহৰম্ আদি পালন কৰিছিল। উক্ত উৎসৱ সমূহৰ বেছিভাগেই শোভাযাত্রা, ঢোলবাদন, গান আদিৰে ৰাজহুৱাকৈ পালন কৰা হৈছিল।

৬.৩.৬ মনোৰঞ্জন

ভাৰতীয় লোকসকলে খেল-ধেমালি ভাল পাইছিল। উচ্চ আৰু মধ্যবিত্ত, নাৰী আৰু পুৰুষ উভয়ৰ মাজতে দবাখেল, তাচখেল জনপ্রিয় আছিল। সমাজৰ উচ্চ শ্রেণীটোৱে চিকাৰ, জীৱ-জন্তুৰ যুঁজ আদি খেল উপভোগ কৰিছিল। সম্রাটে হাতী ধৰা আৰু বাঘ চিকাৰ আদিক মনোৰঞ্জনৰ আহিলা হিচাবে গণ্য কৰিছিল। নাওখেলো এক আকর্ষণীয় অৱসৰ-বিনোদন আছিল। ৰজা, বিষয়া আৰু অন্যান্য সম্ভ্রান্ত শ্রেণীৰ লোকসকলৰ আন এক চখ আছিল ফুলনি বা উদ্যানৰ তত্বাৱধান। মল্লযুদ্ধ আৰু মেজিকৰ প্রদর্শনীসমূহ সমাজৰ সকলো লোকেই উপভোগ কৰিছিল। ৰাজপ্রসাদৰ নাৰীসকলে নৃত্য, গীত আৰু প্রেম আৰু বীৰত্বৰ কাহিনী উপভোগ কৰিছিল।

৬.৪.১ ভূমি ৰাজহ ব্যৱস্থা

ভাৰতত মধ্যযুগীয় অৰ্থনীতি প্ৰধানকৈ কৃষিকেন্দ্ৰিক আছিল। ভাৰতৰ মাটি অতি উৰ্বৰা আছিল। সেয়েহে ভাৰতীয়সকলে যথেষ্ট পৰিমাণে খেতি-বাতি কৰিছিল। ভূমিও ৰাজহৰ এক অন্যতম উৎস আছিল। দিল্লী চুলতানেটৰ সমছোৱাত ভূমিৰ প্ৰকাৰ (গুণ) আৰু পৰিমাণে ভূমিৰ ৰাজহ নিৰূপণ কৰিছিল। দিল্লী চুলতানেটত চাৰি প্ৰকাৰৰ ভূমি আছিল ঃ ইনাম বা ৰাৰফ, ৰালিছ বা মুক্তিছ, হিন্দু বিষয়াসকলৰ অধীনৰ ভূমি আৰু খালিছা ভূমি।

বিজয়নগৰ সাম্ৰাজ্যত ভূমি ৰাজহেই মুখ্য ৰাজহ আছিল আৰু ইয়াক নগদ আৰু বস্তুৰ ৰূপত দুই ধৰণেই আদায় কৰিব পাৰিছিল। ৰাজহ বিভাগক 'অথভানে' বোলা হৈছিল। ভূমি আমোলৰ তিনিটা মুখ্য শাখা আছিল ঃ 'অমৰা', 'বনডৰৱাদা' আৰু 'মান্য'। ইয়াৰ এটা অংশ ৰাজ্যখনৰ দুৰ্গ তত্ত্বাৱধানৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।

মোগল সাম্ৰাজ্যৰ ভূমি ৰাজহ ব্যৱস্থা সম্ৰাট আকবৰে ৰজা টোডৰ মল (ৰাজহ বিভাগৰ ৱাজিৰ) ৰ সহযোগত নিৰ্মাণ কৰিছিল। উৰ্বৰ ভূমিক ' পোলাজ', 'পাৰাউতি', 'ছাছাৰ' আৰু 'বঞ্জৰ' নামেৰে চাৰি ভাগত ভাগ কৰা হৈছিল। প্ৰথম দুটাক (পোলাজ আৰু পাৰাউতি) পুনৰ উত্তম, মধ্যম আৰু অধম এই তিনিটা শ্ৰেণীত ভগোৱা হৈছে। তিনিটা শ্ৰেণীৰ ভূমিকা উৎপাদন যোগ কৰি, সেই পৰিমাণৰ গঢ় হিচাপ কৰি, সেই পৰিমাণটোক ভূমিৰ মুঠ উৎপাদন বুলি ধৰি, তাৰ ভিত্তিত ৰাজ্যখনৰ ৰাজহৰ অংশ নিৰূপণ কৰা হয়। মোগল যুগৰ প্ৰচলিত মুখ্য ভূমি ৰাজহ ব্যৱস্থা সমূহ হ'ল 'জৰাটি' বা 'দাহচালা', 'গাল্লাবাক্ছা', 'কানকুট', 'নাছাক্, ইত্যাদি।

মহাৰাষ্ট্ৰৰ এলেকাটো পাহাৰীয়া হোৱা বাবে ভূমি ৰাজহৰ পৰিমাণ কম আছিল। মাৰাঠাসকলে ওচৰ-পাজৰৰ ভূমিৰ ওপৰত 'চৌথ' আৰু 'চৰদেশমুখী' ৰাজহ প্ৰয়োগ কৰিছিল। চৌথ আছিল মাৰাঠাসকলৰ দিব লগা চাৰি ভাগৰ এক অংশ ভূমিৰ ৰাজহ, যাতে মাৰাঠাসকলৰ আক্ৰমণৰ সম্ভাৱনাৰ সন্মুখীন হ'ব লগা নহয়। 'চৰদেশমুখী' আছিল এক অতিৰিক্ত 10í কৰা মহাৰাষ্ট্ৰৰ সেইবোৰ অঞ্চলৰ ওপৰত, য'ত মাৰাঠাসকলে বংশানুক্ৰমিক স্বত্ব দাবী কৰিছিল, কিন্তু, যিবোৰ মোগল সাম্ৰাজ্যৰ অংশ আছিল।

৬.৪.২ কৃষিভিত্তিক অৰ্থনীতি

কৃষিভিত্তিক উৰ্বৰা হোৱা বাবে মধ্যযুগত ভাৰতৰ কৃষিভিত্তিক অৰ্থনীতি যথেষ্ট মচ্ছল আছিল। ভাৰতীয়সকলে বছৰটোত দুটা প্ৰকাৰৰ খেতি কৰিছিল — ৰবি আৰু খাৰিফ।

নিৰ্দিষ্ট স্থানৰ পৰা নিৰ্দিষ্ট ধৰণৰ শস্য উৎপাদন কৰা হৈছিল। গুজৰাটত ঘেঁহু, জব, মটৰমাহ আৰু উৰহিৰ উৎপাদন অধিক পৰিমাণত হৈছিল। মধ্য আৰু পশ্চিম

ধাতুৰ কামো কৰা হৈছিল। দক্ষিণ ভাৰতৰ কায়াল ইয়াৰ মুকুতাৰ সামগ্রীৰ বাবে বিখ্যাত আছিল। মূল্যবান শিলসমূহ কটা আৰু মসৃন কৰা উদ্যোগ সমূহ মালৱাৰ, কালিকাট, বিজয়নগৰ আদিত অৱস্থিত আছিল।

মধ্যযুগীয় ভাৰতত বেপাৰ বাণিজ্যই যথেষ্ট বিকাশ লাভ কৰিছিল। অর্ন্তদেশীয় আৰু সমুদ্রতীৰবর্তী দুয়োধৰণৰ বাণিজ্যই প্রচলিত আছিল। দিল্লী এক মুখ্য বাণিজ্য কেন্দ্র আছিল। চাৰছুটিৰ চাউল, কনৌজৰ চেনি, মাৰৰ ঘেঁহু আৰু ----- পাণৰ বিক্রীৰ বাবে দিল্লী আছিল এক উমৈহতীয়া বজাৰ। দিল্লীৰ পৰা তেলেংগানা, মালৱাৰ আৰু দৌলতাবাদলৈ কিছুমান দীঘলীয়া বাট আছিল। এই সূচল যোগাযোগ ব্যৱস্থাই দিল্লীক এক গুৰুত্বপূর্ণ বাণিজ্য কেন্দ্র ৰূপে গঢ়ি তোলাত সহায় কৰিছিল। ভাৰতৰ পশ্চিম সমুদ্র তীৰত থকা বৃহৎ সংখ্যক সমুদ্র বন্দৰসমূহে আন্তঃ আৰু বাহ্যিক দুয়োধৰণৰ উপকূলীয় বাণিজ্যকে উদগনি যোগাইছিল। সেই সময়ত ভাৰতৰ কেতবোৰ উল্লেখযোগ্য সমুদ্র বন্দৰ হৈছে — গুজৰাটৰ দিউ, ডেক্কানৰ গোৱা, আৰু মালৱাৰৰ কালিকাট, কোছিন আৰু কুইলোন। পশ্চিম এছিয়া, পূৰ আফ্রিকা, দক্ষিণ-পূৰ এছিয়া আদিৰ দেশসমূহৰ লগত ভাৰতৰ বিদেশী বাণিজ্যিক সম্পর্ক আছিল।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং 3ঃ তলৰ প্রশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখক—

ক) বিজয়নগৰ সাম্রাজ্যত ৰাজহ বিভাগটোৰ নাম কি আছিল?

.....

খ) মোগল সাম্রাজ্যৰ ভূমি ৰাজহ ব্যৱস্থা নির্মাণতা কোন আছিল?

.....

প্রশ্ন নং 4ঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক ঃ

ক) সৰহ সংখ্যক লোকৰ বাবে ..... প্রধান জীৱিকা আছিল।

খ) ইবন বাটুটা এজন ..... দেশৰ ভ্রমণকাৰী আছিল।

প্রশ্ন নং 5ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ নির্ধাৰণ কৰক ঃ

(ক) উৰিষ্যাৰ লোকসকলে যথেষ্ট গৰু, ম'হ, ভেৰা আৰু ঘোঁৰা পালন কৰিছিল। (শুদ্ধঐঅশুদ্ধ)

.....

(খ) দক্ষিণ ভাৰতত কেয়াল ধাতু উদ্যোগৰ বাবে বিখ্যাত আছিল। (শুদ্ধঐঅশুদ্ধ)

.....

(গ) দিল্লী এক মুখ্য বাণিজ্য কেন্দ্র আছিল। (শুদ্ধঐঅশুদ্ধ)

.....

.....

.....

৬.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন (50টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন 1 ঃ জাহাঙ্গীৰৰ আত্মজীৱনীখনৰ নাম কি?

প্ৰশ্ন 2 ঃ ৰামচৰিত মানসৰ লিখক কোন?

প্ৰশ্ন 3 ঃ জোহাৰৰ সংজ্ঞা লিখক।

প্ৰশ্ন 4 ঃ মোগলসকলৰ বিভিন্ন ভূমি ৰাজহ ব্যৱস্থাৰ নাম লিখক।

খ) চমু প্ৰশ্ন (150-300টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন 1 ঃ 'চৌথ' আৰু 'চৰদেশমুখী' বুলিলে কি বুজে?

প্ৰশ্ন 2 ঃ মধ্যভাৰতৰ নগৰীয় অর্থনীতিৰ ওপৰত এটি চমুটোকা লিখক।

প্ৰশ্ন 3 ঃ মধ্যভাৰতৰ উৎসৱ পাৰ্ৱনৰ এটি চমুটোকা লিখক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (300-500টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন 1 ঃ মধ্যযুগৰ বিভিন্ন ৰাজহ ব্যৱস্থাসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন 2 ঃ মধ্যযুগৰ ভাৰতৰ সামাজিক ব্যৱস্থাৰ এটা বাখ্যা কৰক।

*** ***** ***